

Карпатська Україна в боротьбі з угорською «п'ятою колоною»

На території Карпатської України активно і цілеспрямовано діяла угорська «п'ята колона», яка наприкінці 30-х років розповсюджувала дезінформацію про карпатоукраїнський уряд та його прем'єра, видавала листівки протичеського і протиукраїнського характеру. Як і постійні напади терористів, вона теж негативно впливала на політичну ситуацію в краї, дестабілізувала внутрішнє життя Карпатської України.

Наочна пропаганда посилилась під час підготовки до плебісциту, проведення якого вимагав угорський уряд. Так званий «Комитет незалежності русинів» закликав населення: «Братья! — нам не треба чешского и украинского панства, но мадыарскую низменность... Мы с чехами только 20 лет жили, но с мадыарами 1000 лет жили вместе. Цы хочете, чтобы этот старый счастливый свет вернулся? От вас зависит!». Той же «Комитет» переконував закарпатців у необхідності спільного співжиття з Угорщиною, бо тільки вона «дасть нам волю, заробітки і кращу будучність». Листівка «Сестри і браття!» була видана відразу ж після виборів до Сейму Карпатської України, її укладачі закликали до спільної боротьби русинів і угорців проти «Волошина, Ревая и украинского панства», до зустрічі «наших освободителей — мадыарских гонведов». Листівка під назвою «Послушайте це і запам'ятайте собі!», видана чеською мовою, відверто закликала до терору. Вона закінчувалась попередженням: «Наша терпеливість закінчилася!».

Чехословацька поліція, Карпатська Січ уважно стежили за розповсюдженням листівок і нерідко їх конфіскували. Така доля чекала і польську друковану продукцію. Начальник Дубриницької жандармської станиці Малек доповідав голові служби безпеки краю, що ним конфісковані польські листівки під назвами «Братья», «Дорогие братья русиниы», «Братья карпаторуссы». У полі зору чехословацької поліції також знаходились польські та угорські агенти. Нерідко на користь Угорщини агітували священники. Апостольський адміністратор Карпатської України повідомляв відділ преси і пропаганди, який очолював Володимир Комаринський, що активну антиукраїнську пропаганду ведуть священники Іжак Емерик, Сілвай Нестор, Іван Йосиф, Золтан Шолтес та ряд інших. Окружний начальник в Перечині ще 24 грудня 1938р. пропонував А.Волошину: «...щоби священники близькі духом до мадыар були попереложувані на аж третій округ, щоби прийшли між зовсім нових незнайомих людей, між якими не посміють агітовати...».

1 січня 1939р. С.Фенцик відвідав прем'єр-міністра Угорщини Б.Імреді. В поїзді до Будапешту його супроводжували проугорськи налаштовані юристи, лікарі, судді, викладачі та представники молодіжних організацій. На глибоке переконання С.Фенцика, «вони представляють на 90% інтереси і бажання народу, а на 100% стоять за політику, яку проводить Б.Імреді». Закарпатський народ не тільки бере до відома, але і проголошує ту ідею, яку проповідує Імреді. Угорський прем'єр висловив надію, що невдовзі буде піднято угорський прапор над Ужем.

Угорська розвідка уважно слідкувала за розвитком політичних подій у Карпатській Україні. Згідно телетайпного повідомлення Каффи (кличка угорського агента — М.В.) від 14 січня 1939р., із Карпатської України поступило понад 740 донесень від різних угорських агентів. Нерідко останнім були відомі навіть такі дрібниці, як кількість новобранців, рівень забезпечення продуктами харчування тощо. Уже названий вище агент доповідав своєму

начальству, що у братиславській в'язниці залишилось всього 60 осіб, яких охороняють воїни 39-го піхотного полку. Решта (понад 200 осіб) звільнено й направлено у військові частини.

Серед завдань, які були поставлені перед агентами Угорщини, був збір компрометуючих матеріалів на «неблагонадійних» політичних діячів, науковців і педагогів краю. Так, агент «Г» доносив про наявність у сваявського лікаря М.Різдорфера карти Великої України, яка «крім українських земель у Польщі, Радянському Союзу також включав і територію Північно-Східної Угорщини по Дебрецен». Гортистам було відомо, що священник В.Лар «у приміщенні виноградівської вчительської семінарії роздавав зброю дівчатам для боротьби проти угорців». Серед неблагонадійних називалися прізвища Ю.Перевузника, М.Долиная та інших, які, на превеликий жаль угорських агентів, після окупації краю угорцями покинули Карпатську Україну. Вчитель малювання Й.Бокшай хоч і залишився на окупованій території, однак «вимагав українського громадянства».

Стеження за патріотично налаштованими закарпатцями продовжувалось і після повної окупації краю угорськими військами. Невідомий угорський агент доносив, що «коли угорські частини ввійшли до Великого Березного, вчитель Патакі відмовився вивісити угорський прапор на школі», а греко-католицький священник Бачинський під час проповіді в церкві не захотів виконати гімн Угорщини». В Рахові священник Волошин «багато заподіяв шкоди Угорщині». Вчитель Іванчо «під час викладання свого предмету постійно знущався над угорською історією», а перечинський інспектор шкіл Ю.Петенко «відкрито виступив проти мадяризації шкіл».

...Середина березня 1939р. Угорські війська розпочали окупацію Карпатської України. Через деякий час почалися масові репресії. Сучасними дослідниками в архівах віднайдено два списки, до яких були занесені прізвища 140 закарпатських українців, які «з метою шкодили так мадярському, як руському народові» і «українців, які намагалися шкодити...». Всі вони вважалися запеклими ворогами Угорщини і підлягали знищенню. Дослідниками встановлено, що списки були складені 10 листопада 1938р., тобто відразу після Віденського арбітражу і задовго до вторгнення угорських військ на територію Карпатської України (Див: За Українське Закарпаття. — Ужгород, 1994). Отже, окремим історикам необхідно переглянути свої попередні оцінки з приводу мотивів угорських репресій. Не опір Карпатської Січі викликав масові репресії проти місцевого населення — до них гортіївці готувалися заздалегідь. До цього необхідно додати, що в списках названі тільки добре відомі в широких колах населення люди. Час показав, що протягом 1939—1942рр. всі вони пройшли крізь угорські тюрми і табори. У списках відсутнє прізвище Д.Няраді, який був відомий далеко за межами Закарпаття. Однак, незважаючи на велику популярність єпископа, «два дні після окупації Карпатської України уряд Мадярщини поставив єпископа Няраді у його власній квартирі в Хусті під строгий жандармський догляд із забороною виходити з будинку та зустрічатися з людьми. Брутальною поведінкою жандармерії та інших мадярських урядових властей єпископ Няраді зазнав всяких принижень».

Із вищесказаного видно, що важке внутрішнє становище краю ще більше ускладнювала антиукраїнська діяльність угорської «п'ятої колони». Якщо до цього додати, що необхідно було консолідувати всі патріотично настроєні сили, то зрозуміло, чому уряд Августина Волошина змушений був піти на певне згортання демократичних процесів. Тоді, у 1938—1939рр., все робилося для того, щоб зберегти незалежність і територіальну недоторканість краю з боку агресивного сусіда — Угорщини.

Микола ВЕГЕШ,
доктор історичних наук, доцент УжДУ.